

ROMANI ZOFKE KVEDER

Slovensko-hrvaška pisateljica Zofka Kveder (1878–1926) je v literarni zgodovini zapostavljena tako kot slovenska kot tudi kot hrvaška književnica. Primerjalna, medkulturna interpretacija dveh romanov Zofke Kveder je podana v obliki kratke zgodbe o prvem branju. Prinaša pomisleke v zvezi s kakovostjo romana *Njeno življenje* (1914), pa tudi z njegovim feminističnim značajem. Avtorju interpretacije se zdi mnogo zanimivejši avtoričin roman v pismih, objavljen v hrvaščini, *Hanka* (1917), ki z analizo medkulturnih kategorij svojevrstno kaže večstransko polivalentnost in privlačnost, in sicer tako v jezikovno-umetniškem kot tudi v idejnem, feminističnem in pacifističnem smislu. Implicitna primerjalno-slavistična perspektiva pri interpretaciji pa kaže, da bi bil prevod (v slovenščino) in/ali ponovni hrvaški natis romana *Hanka* pridobitev za obe književni kulturi, posebno za slovesko feministično kritiko, morda v večji meri kot »forsiranje« zbirke črtic *Misterij žene* ali romana *Njeno življenje*.

slovenski roman, hrvaški roman, ženska proza, interkulturna interpretacija, branje, Z. Kveder, *Hanka*, *Njeno življenje*

The Slovene-Croatian author Zofka Kveder (1878–1926) is neglected in literary history both as a Slovene and as a Croatian writer. A comparative, inter-cultural interpretation of two of Kveder's novels is executed in the form of a story about the first reading of them. It presents doubts about the quality of the novel *Njeno življenje* (1914) and about its feminist character. The author of the article finds much more interesting Kveder's novel *Hanka* (1917), published in Croatian, which with its analysis of the inter-cultural categories displays multifaceted polyvalency and attractiveness from linguistic-artistic, ideological, feminist, and pacifist points of view. The implied comparative-Slavic perspective in the interpretation shows that a translation (into Slovene) and/or a new publication in Croatian of the novel *Hanka* would be beneficial for both literary cultures, particularly for the Slovene feminist criticism, perhaps to the greater extent than "forcing" the collection of sketches *Misterij žene* or the novel *Njeno življenje*.

Slovene novel, Croatian novel, women's prose, intercultural interpretation, reading, Z. Kveder, *Hanka*, *Njeno življenje*

1.0 »Implicitno znanje« koje danas kao čitatelji imamo pri susretu s tekstovima Zofke Kveder jedva da prelazi štire podatke koje možemo pročitati u pregledima i povijestima slovenske i hrvatske književnosti. Netko će se prisjetiti da je to prva značajnija žena pisac, drugi će znati da je pisala na slovenskom i na hrvatskom jeziku, vrlo malen broj stručnjaka znat će da je autorica pisala i drame, a bit će i onih

koji će je odmah diskvalificirati kao jugoslavensku integralisticu, pa pod ideološku sumnju staviti i zainteresiranoga. Pođemo li od »kritike čitateljskoga odgovora« (*reader-response criticism*), koja tvrdi da je »značenje tekstova u čitateljevu doživljaju«, doživljaju koji uključuje *oklijevanje*, *nagađanje* i *uviđanje zabluda*, prilika je da, ovoga puta, kroz ta tri stupnja provedemo naše tumačenje: »Ako se književno djelo pojmi kao slijed događaja u čitateljevu razumijevanju, tada interpretacija djela može biti priča o tom razumijevanju, sa svim njegovim usponima i podovima – igrom različitih konvencija ili očekivanja, pretpostavljanjem veza te predviđanjima koja se mogu opovrgnuti ili ispuniti. Interpretirati djelo znači ispričati priču o čitanju.« (Culler 2001: 75.)

Posebno mi se ta priča čini zanimljivom ako tekstove ženske spisateljice čita muški čitatelj, u hermeneutičkom alteritetu moderna-postmoderna, ali i s »horizontom očekivanja« koji na »dvojnju pripadnost« autorice gleda sa simpatijama.

Prvo sam s naporom počeo čitati roman *Njeno življenje* (napisan 1914., izdan 1916. godine). Knjiga se može kupiti u ljubljanskim knjižarama, jer je 1995. tiskano novo izdanje. S naporom, pa i s otporom započeo sam čitati roman zato što sam odmah vidio da sam se odlučio za prozu koja ima neku *realističnu naivnost* u pripovijedanju, koju ne volim (dobronamjerni povjesničari govore o blizini naturalizma). Jezik nije bio prepreka, štoviše sa svojim neusavršenim slovenskim uživao sam u jednostavnosti izraza, u tečnosti i nepretencioznosti sižea, tako da sam do stupnja *uviđanja zabluda* u mojem čitanju mogao dolaziti lako, da stupnjevi *oklijevanja* i *nagađanja* nisu duže potrajali.

Oklijevanje ću povezati sa svojim modernističkim književnim senzibilitetom, iskustvom proze koje daje prednost strukturno kompleksnijim proznim tekstovima, kao što su u to vrijeme već napisani Cankareva *Kuća Marije Pomoćnice* ili moja omiljena lektira Rilkeovi *Zapisi Maltea Lauridsa Briggea*. I kasnije Krleža, Joyce i Crnjanski. U najboljem slučaju mogao sam možda novo iskustvo čitanja ovoga ženskog pisma dovesti u vezu sa Stankovićem, Hesseom ili Andrićem. Wirginijom Woolf. Ništa od toga, čitanje me primoravalo na mnogo niže primjere, koje jedva da sam nalazio u svom iskustvu čitanja modernističkoga romana. Sada mi na pamet pada Ernest Hemingway, kojega zapravo nisam nikada posebno volio. Možda je *Bijeg*, kraći roman hrvatskoga pisca moderne M. C. Nehajeva, zaostao u dobrom sjećanju iz gimnazijske lektire, moja posljednja mjera *Njezinu životu* Zofke Kveder. Naprosto, dugo nisam čitao nešto jednostavnije i nezahtjevnije od toga romana. Otuda oklijevanje.

Stupnjevi nagađanja bili su vezani uz očekivanja da će možda drugi dio romana biti kompliciraniji, manje konvencionalan, a kada se, uglavnom, ni to nije ispunilo krenuo sam u potragu za autoričinim romanom *Hanka*, o kojemu sam također znao vrlo malo. Već moj prvi susret s tim romanom pokazao je da će se moje strpljenje za Zofkom Kveder isplatiti. Iako pisan tek godinu dana kasnije od prvoga romana (nagrađen je u rukopisu nagradom Matice hrvatske iz Bubanovićeve zaklade za 1916., a objavljen 1917., kako navode pregledi, ili 1918., kako pokazuje bibliote-

kareva rukom zapisana godina izdanja), taj mi se roman u pismima odmah dopao. Umjesto naivnoga realizma ovdje sam se susreo sa epistolarnim, fragmentarnim tekstom, zahtjevnije tematike i proširenije simbolike, zrelijega jezičnog izraza i kompleksnije strukture. Nagađanje da bi se ipak moglo raditi o autorici kojoj se isplati posvetiti veću pozornost ispunila su se te više nisam sumnjao i u dobar ishod možebitnoga uviđanja zabluda.

1.1 Ono što se prvo pokazalo kao različito odnosi se na tip čitateljica, odnosno čitatelja, kojima su romani namijenjeni. Prvi je roman, *Njeno življenje*, tematizirao ženu fatalistkinju, da se izrazim autoričinim rječnikom, koja fatalistički podnosi svoju sudbinu (pomirila se s time da ima muža kakvoga joj je Bog dao, pametnoga ili glupoga, dobrog ili zloga), kakva je karakteristična za mame i bake žena njezine, sentimentalne i idealne, »prolazne generacije« (Kveder 1918: 141). On je i bio okrenut tom tipu čitateljica, odnosno čitateljstvu patrijarhalne obitelji, koju je muškarac mogao svojom sklonosti prema muškom društvu, lakim ženama, alkoholu i kartama upropastiti, do propadanja. Najteži poraz koji je takva žena mogla pretrpjeti bio je ako se i sin ugledao u oca, ali ona bi, kao i njezina šira obitelj, morala ostajati u tom svom usudu pasivna. Narativni subjekt, iako smješten u blizini glavnoga ženskog lika, simpatizira s njim i strpljivo prati tragičnu stereotipnu sudbinu lika do pred sam kraj kada pripovjedačica priprema važan obrat, događa se nešto neuobičajeno, pa možda stoga i ne sasvim uvjerljivo, majka ubija sina i utapa se u moru. Iako je motivacija dobro izvedena, protofeministička tendencija odviše je očigledna. Drugi roman, *Hanka*, kako je realiziran oblikom desetak dužih pisama, poglavlja, radikalno je promijenio adresata, pa prema tome i razinu pripovijedanja. Ovdje se narativni subjekt potpuno poistovjećuje s tipom »sentimentalne idealistkinje«, pripovjedačica je zapravo Hanka, koja piše svoja opširna pisma svom prijatelju Kazimiru Stazinskom, istraživaču, intelektualcu, pa je raspon tema mnogo širi, a nivo raspravljanja neusporedivo zahtjevniji. Na ovom stupnju uviđanja upitao sam se kolika je morala biti promjena u autoričinu svjetonazoru i onda žanrovskom iskoraku, kada se iz konvencija romana za prosječna malograđanskoga čitatelja predratne Slovenije prometnula u pisca epistolarnog romana namijenjena širem južnoslavenskom (po jeziku, jer je roman objavljen na hrvatskom), pa i slavenskom (prema prostoru na koji upućuje) književnom i političkom iskustvu ratnoga doba. Nije li taj obrat najavilo majčino ubojstvo sina, motivirano spoznajom da je odgojila muškarca, stranca (»samo meso in kri sem mu dala jaz«, a dušu mu je udahnuo njezin muž; Kveder 1918: 182).

Ovdje su se u muškom čitatelju javljale sumnje u mogućega muškog lektora vjerojatno izvorno slabe »srbohrvaščine«, koji da bi bio koautorom netipično ženskoga uvida u ratna zbivanja, povijesne okolnosti, diskusije židovskoga pitanja, tipične politizacije pripovijedna diskurza muške proze. Kako samo čitanje ne pruža dokaze, nećemo prekapati po biografskim podacima (nakon neuspjela braka s dekadentnim pjesnikom Vladimirom Jelovšekom, Zofka se udala za novinara i političara Jurja Demetrovića), jer tek bi tekstološka analiza rukopisa otkrila i

stupanj poznavanja hrvatskoga, kao i moguće druge intervencije u izvoran tekst. Isto tako, pomoglo bi sumnju otkloniti i pobliže poznavanje autoričina ranijeg djela (npr. na hrvatskom objavljena dobra knjiga pripovijedaka *Jedanaest novela*, 1913).

Ukratko, dojam o vrlo različitim romanima, o pravom poetičkom prelomu, pojačan je i već spomenutom razlikom u kvaliteti izraza. Navedimo dva primjera opisa:

(1) Pomlad je bila. In neko nedeljo so sjo slavili tudi tržani s petjem in z veselico gori v gozdiču nad trgov. Dekleta so se oblekla v svetla, lahka oblačila: bele slamnike so imele na glavah, z rožami nakičene in s pisanimi trakovi. Gospodje so imeli svoje skromno pevsko društvo; zapeli so nekaj pesmi, ki so se lepo raznesle pod drvesa v gozd in na drugo stran čez trg v sosednji hrib. Tudi dekleta so pela z njimi; veseli in jasni so bili njihovi glasovi in odmev se je razkropil prijetno in mehko med pomladno žvrgolenje stoterih ptic. (Kveder 1: 10.)

(2) Tu je kod mene takova neopisiva bogata jesenska ljepota. Loza po brdima žuti, a tamo gore na udaljenijim bregovima poput čarobne slike tamne se podižu šume pod svijetlim visokim nebom. Nikakvoga nema vjetra, nema glasa, nema jeke. Mirna je sva bašča, a vazduh mekan i krotak, kao nježno milovanje. Mravi šeću po drvenom stolu; kasno neko jesenje cvijeće, ili možda trava, slatko miriše. (Kveder 2: 5.)

Opise karakteriziraju kraće rečenične cjeline s ritmom pripovijedanja, uobičajene narativne proze. Razlika je evidentna, prvi je opis u funkciji pripovijedanja, a drugi se više doima kao mala, za Zofku Kveder, rijetka narativna digresija. Pripovjedačica je u romanu *Njeno življenje* okrenuta opisu svijeta u prirodi, dok je u *Hanki* zaokupljena sobom i prirodom oko sebe. Iz te osnovne razlike kao da će se očitati bitna kvalitativna razlika romana, jednom će se pripovjedna neuvjerljivost oslanjati na objektivne uvide sveznajućega pripovjedača, a drugi puta u nesigurnom, pomalo uspaničenom ženskom narativnom subjektu, koji se ne stidi straha, zbunjenosti i dvojbi, potrage za svojim unutarnjim sebstvom, kao i traganja za sve otvorenijim pitanjima svijeta.

2.0 Krenemo li redom, u drugom poglavlju moje interpretacije kao priče o čitanju, u razvijenom stupnju nagađanja, opazit ćemo da je za autoricu vrlo važan odnos *svojega* i *stranoga*, *domaćeg* i *tuđeg*. Dok je roman *Njezin život* upućen sav u razmjere *domaćega*, *slovenskog svijeta*, koji karakterizira idila doma i nesreće, ženska skrb i muško rasipništvo, roman *Hanka*, s podnaslovom *Ratne uspomene*, kao da se sav odnosi na *stranstvo*, rat kao stanje strano miru, Poljska bilo kao stvarna strana zemlja bilo kao metonimija za Južne Slavene, muž i žena kao stranci, ona je Poljakinja on Nijemac, dvije strane fronte, prevladavanje *stranstva*, zadobivanje naklonosti u strancu koji se bori na drugoj strani, odnos majke prema kćerima kao strankinjama, itd. *Svoje* i *strano* isprepliću se u oba romana snagom svojih potencijala i suprotnosti, umirujući ili dinamizirajući scenu, radnju, likove. Pogledajmo, kako se u proznom romanu opisuje »izvorni« dom glavne junakinje Tilde Ribičeve:

(1) Stanovali so zunaj pred trgov v majhni hižici, ki je samonta stala v vrteh. Oče njen je bil davkar, visok in malobeseden človek, vesten in točen, kakor ura. Bil je nekdanj častnik in to se je še zdaj po desetletjih poznalo na njem. Vedno je bil skrbno oblečen, hodil je s pravilnimi koraki in s povzignjeno glavo. Bil je prijazen i pravičen in ljudje so ga spoštovali ter radi imeli. (Kveder 1: 5.)

Za navedeni opis možemo reći da predstavlja *idealiziranu sliku svojega*, to je polazna točka koja će se postupno razarati. Patrijahralni dom s dominantnim ocem daje harmoničnu sliku svojega. Za razliku od te idilične slike doma, drugi roman donosi upravo suprotno potpuno razjedinjeni dom, u kojemu su svoji, rekli bismo i svojta, obitelj i prijatelj kojemu se glavni lik svojim pismima obraća, razjedinjeni na neprijateljske strane, na *dvije stranosti*:

(2) Prijatelju! Otac moj bijaše iz Varšave, a moja majka iz Tatre ... Kako da moje srce sudi sada između prijatelja i neprijatelja?! Kao ptice izletjeli smo iz našega gnijezda na sve strane. Dva brata i dvije sestre ostadoše prijeko kod očeve porodice, a mene i dva mladja brata povela je majka poslije očeve smrti sobom u svoju domaju i mi zavoljesmo ovu zemlju iz sve duše. Jao, a sada su moja braća na jednoj strani, drugi na drugoj! A i Vi, prijatelju, i Vi ostadoste prijeko. I Vaša je majka prijeko, Vaš otac, Vaša braća. (Kveder 2: 6.)

U romanu *Njeno življenje* sveznajuća će pripovjedačica odnos domaćega i stranog komponirati postupno, u dvadeset količinom sličnih, odmjerenih poglavlja, dok će u *Hanki* svoje i tuđe razdirati psihu glavne junakinje snagom međusobne neprevladivosti. Unatoč nastojanjima. U deset rasponom i temama nepovezanih pisama i jednim kratkim zapisom, *svoje* i *strano* kao da podjednako pokazuju svoju tragičnu dimenziju, *najbliže svoje* umire (majka, brat), mijenja se, a gotovo *sve strano* unatoč naporima posvajanja, poosobnjenja, uglavnom se ne prevladava (izuzetak je ljubav starije kćeri, koja se na trenutak ukazuje u bliskosti svojega). Zanimljivo da je u oba romana intencija narativnog subjekta, jednom smještena u emocionalnu blizinu glavnoga lika, drugi puta u sam glavni lik, ostati distanciran, izvan sugeriranih odnosa, podjednako u idiličnom domu, koji se razara, kao i ostati egzaltiran u nemogućnosti ostvarenja ljubavi, prisnosti, prevladavanja razlike. Jednom more u bonaci (»molčeča gladina«, str. 204) prekrije tijelo nesretne utopljenice, a drugi puta se vijest o pogibiji prijatelja kojemu su pisana pisma tek obilježi kratkom informacijom i tipičnom ženskom nevjericom, emocionalnim neprihvatanjem realnosti.

2.1 Ukratko ću navesti nekoliko fragmenata, upozoravajući na eksplicitna očitovanja odnosa *svojega* i *stranoga*:

Njeno življenje

(3) A bil je pijan vsak teden in še večkrat. Vsa je otrdela, kadar ga je videla takega; vsak živec se je branil tega vtiska in vsaka kaplja krvi v njenem telesu je bila proti njemu. Njegov smeh, njegova veselost ji je bila zoprna in nenaravna. Ni mogla razumeti, da v hipu pozabi, kaj je storil, da ni nič kesanja v njem, da nima vesti; še zave se ne, da je kaj kriv. Smeje se kakor nedolžen otrok, in vendar je že odrasel

človek. Oče je, mož. In se vede kakor nezrel fant in še huje. Nič ga ne skrbi, nič ga ne teži. (Kveder 1: 48.)

(4) Kakšen oče jima je bil, koliko sta ga poznala? Kaj je storil za svoja otroka? Kakšna je bila njegova ljubezen? Kakor senca, ki je in ni. Njegovo srce je lahkomišleno, prazno in plitko. Vse pozabi v hipu. Kaj je dal sinu in hčeri? Smejale se je včasih z njima, kakor bi se bil smejal vsak tuj človek, ki bi šel mimo in ju srečal. (Kveder 1: 69.)

(5) Opazovala ga je in gledala kakor tujega človeka. Postaral in izpremenil se je v teh dveh, treh letih, kar ga ni videla. Njegov obraz je postal nabuhel in izpit, oči so bile rdeče in podlite, lice vse razbrzdano, čelo nagubano. Nekaj neprijetnega in mučnega je bilo v njegovih potezah; o nebrzdanih strasteh je govoril njegov obraz, o pijančevanju in ponočevanju. Roke so se mu tresle, shujšal je bil. Obleka je nerodno visela na njem, zanemarjen je bil videti in nekako surov. (Kveder 1: 85.)

(6) 'Samo meso in kri sem mu dala jaz', je mislila, 'dušo mu je vdahnil on, Roman.' In zasovražila je v takih trenutkih svojega moža iz vsega svojega bitja kakor nikoli, dokler je bil živ. (Kveder 1: 182.)

(7) Vedno bolj se ji je tujil. Včasih ji je bil njegov smeh naravnost telesno neprijeten. Njegov način pripovedovanja, ki je vnjem čutila laž in bahanje, je mučil njene živce kakor neskladni glasovi, ki grdo in surovo kvarijo pesem in harmonijo, mučijo uho. Ni ga karala, ker se je sramovala, da so vse njene besede kakor prah, vržen v veter, brez vpliva in brez koristi. Ni se ga upala pogledati ob takih trenutkih, ker se je bala, da ne bo zapazil temne mržnje v njenih očeh. (Kveder 1: 184.)

Popis fragmenata iz *Hanke* mogao bi biti mnogo širi:

(8) Znete, prijatelju, nisu to samo duge godine braka, koje čine da izbljedi međusobni čar. Mnogo sam puta o tome razmišljala, zašto je toliko tudjega među nama; toliko šutnje. Ja često, prečesto ne razumijem njega, a on mene. Ono, što je najljepše, najdublje, najsvetije u meni, ne mogu da mu dadem, jer su to njemu trice, djetinjske sanjarije, koje ne dolikuju ozbiljnoj ženi. [...]

Njemu je drago, da sam, kako vele, lijepa žena, čestita i radina. Ali ono, što je u meni, u mojoj duši, njega ne zanima. On ne pita, što ja mislim, što ja osjećam. A ja sam, ta Vi znadete, biće fantazije. Kod mene misaoni život prevladava zbilju, ja volim sanje, lijepo bajanje, pričanje o lijepim nepotrebnim stvarima. Težim nekamo izvan sebe, iznad sebe. On to ne razumije i ne voli. (Kveder 2: 6–7, 7.)

(9) To je razlika rase, nešto tako veliko, tako jako, da se ne da premostiti ili maknuti. Davno više u to ne diram; jače je to od mene. Neizmjerne, neshvatljivo jako. I u mojoj se djeci opet to pojavilo isto tako nepobjedivo i tvrdo. Zato i moja djeca nisu onako m o j a djeca, kako to majke sanjaju, i kako sam i ja sanjala prije nego su se rodila i poslije još, dok su mi malena i nejaka ležala na grudima. Sada znadem, da nisu samo moja, nego i očeva djeca, da je i mnogo onoga u njima, što mi bijaše kod njihova oca tudje i hladno, da mnogo toga nema ni u njihovim dušama, što sam uzalud i bolno tražila u duši svojega muža. (Kveder 2: 8.)

(10) Kao luda kucala sam na neka vrata, tražila ulaz u dušu, u srce moga muža. On me je volio, zaista volio ... Uvijek mi je to govorio ... Ali meni to ne bje dosta! Htjela sam biti duša njegove duše, srce njegova srca. Htjela sam disati njegovim dahom, živjeti njegovim životom. Htjela sam da udjem u njega, u najdublji dio njegova srca, u najskriveniji dio njegove duše. (Kveder 2: 27.)

(11) Sve je otrovano gorkom skepsom. Zar ja znadem, kad me je moj muž počeo varati? Zar znadem, da li je ikad njegova duša bliza mojoj. Zar nije uvijek, uvijek bilo nešto zagonetno i tuđe među nama? Zar nisu dnevno, pa i poslije tobožnjih najljepših ljubavnih časova, izbijale protivštine među nama? Zar nismo obadvoje morali biti uvijek i uvijek na oprezu, da ne izazovemo vječite male, neugodne konflikte? Zar to bijaše zbilja ljubav, prava ljubav, što nas je dovela zajedno i vezala nas jedno za drugo? (Kveder 2: 74–75.)

(12) Htjela bih, da zakone ne stvarate samo Vi muškarci. Budući da ih moramo poštivati i mi žene, to ćemo mi bolje znati od Vas muškaraca, što treba našem spolu, što nejakoj djeci našoj, koliku i kakovu zaštitu moramo da imamo mi i naše potomstvo. Mi vas ne ćemo manje uvažavati, ako budemo ravnopravne s Vama. Ne, što ćemo biti duševno zrelije, plemenitije i slobodnije, ti ćemo više žuditi za tim, da nadjemo muževe, koji su nad nama! (Kveder 2: 115.)

(13) Mene je poezija južnih Slavena baš zato uvijek toliko zanimala i privlačila, što ima tako prekrasno shvaćanje o sestri. Sestra, to im je nešto lijepo, što se ljubi, ali i štuje. Pronašli su najljepše prijateljstvo između muža i žene i nazvali ga posestrimstvom. Kao sveti štit čuva posestrimu čisto poštovanje. Toliko su ljepote spleli oko sestre i posestrime, da neće nikada uvenuti. Čist i snažan mora da je narod u svojim obiteljima, koji toliko cijeni međusobnu vezu braće, brata sa bratom, a još više brata sa sestrom. (Kveder 2: 134.)

(14) Moderni se Rus klanja i otkriva pred ikonama kao i mužik, jer mu je pravoslavlje mila uspomena na patrijarhalni narodni običaj, pa ga štuje, jer je on usko isprepleten s njegovim djetinjstvom. Modernome je Poljaku katolicizam nacionalno oružje u borbi protiv neprijatelja. [...]

Nije zlo, što jedan narod graniči s drugim. Na granicama je uvijek bujniji život, jer svaki narod čuva svoje. Više se tamo diže štediona i više škola. Ali kad je narod tako protkan stranim elementom kao mi Poljaci sa Židovima, ne može to biti dobro. Rasne i religiozne predrasude preduboko su ukorijenjene, a da bi se ikada zblížili i stopili. (Kveder 2: 146, 147.)

(15) Nesretni su to narodi, rascjepkani, kao i mi Poljaci. Ali mi smo barem kao narod cjelina. Naša je kultura jedna, naša umjetnost, znanost, literatura, svuda jedna jedina *poljska*: u Poznanju u Varšavi, u Krakovu u Lavovu. Oni govore jedan jezik uz male varijacije, kaošto ih imaju dijalekti svih naroda, od triglavskih alpskih vrhova pa dolje do Kotor na Jadranu. Srbohrvatski razumjet će u Ljubljani, u Zagrebu, u Trstu, na Rijeci, u Dubrovniku, na Cetinju, u Sarajevu, Beogradu, Nišu, pa u Macedoniji. Ali oni imaju tri literature mjesto jedne, a njihova djeca uče iz sedam ili osam različitih školskih knjiga. Braća su, a ipak se mnogi mrze, kao najveći dušmani. I njih će taj svjetski rat oslabiti kao sve male narode. (Kveder 2: 246.)

Što nam pokazuju ti fragmenti? Za razliku od poetike naivnoga realizma, u romanu *Njeno življenje*, koja nesreću svoje junakinje vidi kroz postupno zadobivanje i gubljenje iluzija o identitetu, pa se razlika nameće kao stalno potkopavanje ženskog, materinskog svojstva, koje se na kraju izdaje, u estetici epistolarnoga romana *Hanka* svijet već jeste tragično razdijeljen na *svoje* i *strano*, ratom su još više bile podignute sve međusobne granice, pa se identitet osobe, doma i pojedinca, zadobiva samo u svjetlu razlike, u osviještenosti drugim.

Konkretno, u prvom romanu se međusobno stranstvo izvodi na podlozi onodobne žensko-muške stereotipne razlike (ona je dobra »trpeča« ženska, a on pijanac i propalica), dok se u drugom razlike koje donose »duge godine braka« izvode na razlici karaktera supružnika, a njihove razlike pak na razlici rase. U prvom primjeru žena pasivno gleda »otuđivanje« svojega muža ili sina, u drugom ona želi postati subjektom promjena, želi se mužu sasvim približiti, da bi je bolje mogao razumjeti. Međutim, bez rezultata. U trenutku kad saznaje za njegovu prijevaru ona se pita nije li bilo uvijek »nešto zagonetno i tuđe« među njima. Iz svega je očigledan napor narativna subjekta da aktivno izađe iz okvira tako opterećenih muško-ženskih suodnosa.

Kada se odnosi *svojega* i *stranoga* proširuju na opći plan, zapažamo da se između zapadnog i istočnog slavenstva vjeruje u pobratimstvo ili u jedinstvo, dočim se u odnosu prema Židovima vide rasne i religijske predrasude preduboko ukorijenjene, da bi se zbližile. Pomnija analiza morala bi pokazati koliko su »Poljaci« metaforički, kao i koliko je antisemitizam epistolarne poruke nužan, odnosno javan.

3.0 Na kraju, kako bismo pokušali pobliže objasniti odnose Zofke Kveder, dijelom realizirane identitetom junakinja svojih romana, odnosno žensku misao o mogućem prevladavanju možda osnovne, žensko-muške razlike, pokušajmo rekonstruirati sliku drugoga, lik muškarca, kakvoga imaju i kakvoga snivaju junakinje romana. Kako proizlazi iz ženskoga iskustva u oba romana, muškarac ne bi smio biti pijanac, kockar ili lopov te ne bi smio trošiti na druge žene, a ako je nalik ocu i pokrade sluškinju majka ga može ustrijeliti, morao bi biti prije svega blizak prijatelj, dok se muškarčeva prijevara kažnjava odlaskom od obitelji, od muža i dvije kćeri, uz solidnu apanažu. Istodobno pozitivno je ako je veseo i zabavan, dobar, ako je stranac, jak, i ima velike, zaštitničke ruke, ako živi na udaljenosti od žene, jer Hanka se ni za bliskog idealnog muškarca prijatelja ne bi udala, premda ima pomalo erotske snove i mogla bi biti ljubomornom, jer mu baš ona želi biti »najbliža i najdraža od svih žena i od svih živih bića na svijetu«. (Kveder 2: 165.)

Ne mogavši, u prekratkom izlaganju, iscrpnije prikazati odnose žene i muškarca u oba romana Zofke Kveder (upozoravam tek na neke navedene fragmente), pitamo se na kraju što je sa *strancima* koji nisu jaki, ali se i ne opijaju, dobri su dok ih se bolje ne upozna, ne potkradaju sluškinje, ali bi možda rado »prekoračili granice« sa

ženskim *sebstvom*, ne radi »nepošivanja granica« i »nepriznavanja razlike«, nego radi boljšega upoznavanja, prevladavanja razlike? Konačno, jesmo li iz moderne prispjeli u postmodernu? Potražimo odgovore na ta pitanja u tvrdnjama suvremene ekofeministice: »U nekim situacijama moguće je bez bahatosti tvrditi da postupamo iz solidarnosti prema drugom ili na njegovu korist kroz naše vlastito (uvijek nepotpuno) razumijevanje stanja tog drugog, ali ne možemo ne biti arogantni i pretpostaviti da smo mi to drugo, da situaciju poznajemo isto tako dobro kao i drugo, da nam je ono drugo očito i da ga sebstvo može obuhvatiti bez ostatka. Priznavanje granica drugog i nemogućnosti shvaćanja njegovog postojanja jedan je od znakova poštovanja za drugog. Svijest vladara je ta koja dopušta sebi slobodu da narušava granice i želi obuhvatiti, prodrijeti i iscrpsti drugog, na primjer, žena, sluga, koloniziranih naroda ili životinja. Na sličan način, poštovanje potreba drugog podrazumijeva priznavanje razlika kao i međusobne povezanosti naših potreba.« (Plumwood 2000: 85–86.)

Nastavak slijedi u opširnijoj verziji referata.

4.0 Usporedbeno, interkulturno tumačenje dvaju romana Zofke Kveder, izneseno u obliku kratke priče o prvom čitanju, donosi nedoumice o kvaliteti romana *Njeno življenje*, pa i o njegovu feminističkom karakteru. Mnogo se zanimljivijim autoru interpretacije čini autoričin roman objavljen na hrvatskom *Hanka*, koji analizom interkulturnim kategorijama *svoje-strano* (*sebstva* i *razlike*) pokazuje višestruku polivalentnost i privlačnost, kako u jezično-umjetničkom tako i u idejnom, feminističkom i pacifističkom smislu. Implicitna poredbeno-slavistička perspektiva u tumačenju pokazuje da bi prevođenje (na slovenski) i/ili ponovno hrvatsko tiskanje romana *Hanka* značilo dobitak za obje književne kulture, osobito za slovensku feminističku kritiku, možda više nego li »forsiranje« zbirke crtica *Misterij žene* ili romana *Njeno življenje*. Ograničeni prostorom, tom ćemo se problemu moći vratiti, budemo li u prilici baviti se značenjem cjelokupna opusa Zofke Kveder za hrvatsku i za slovensku povijest književnosti (npr. povodom možebitnoga slovensko-hrvatskoga kritičkoga izdanja).

Literatura

- Jonathan CULLER, 2001: *Književna teorija – vrlo kratak uvod*. Zagreb: AGM.
Zofka KVEDER, 1913: *Jedanaest novela*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.
– – 1917 (1918): *Hanka*. Zagreb: Matica hrvatska.
– – 1926: *Po putevima života*. Zagreb.
– – 1995: *Njeno življenje*. Ljubljana: Karantanija.
Marija MITROVIĆ, 2001: *Geschichte der slowenischen Literatur*. Klagenfurt/Celovec: Hermagoras/Mohorjeva.
Val PLUMWOOD, 2000: Razlika i dubinska ekologija. *Treća, Časopis Centra za ženske studije* (Zagreb) 2/2. 83–93.